

BOGNA OLESZAK

Państwowe Przedszkole nr 2

Piła

KOMPETENCJE EDUKACYJNE NAUCZYCIELI WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO

Określony zestaw predyspozycji psychicznych, wiedzy oraz umiejętności praktycznych jest niezbędny przy wykonywaniu każdego zawodu. W odniesieniu do grupy zawodowej nauczycieli zwraca się uwagę na umiejętności dydaktyczne, kwalifikacje pedagogiczne, a obecnie coraz częściej na ich kompetencje. W kontekście reformy polskiego systemu oświaty kompetencje stały się punktem wielu analiz, a zmiany jakościowe, obejmujące wszystkie poziomy systemu edukacyjnego, w przypadku samych nauczycieli nabrały szczególnego znaczenia. Obecnie, gdy edukacja staje się wielowymiarowa i realizuje kształcenie dla wiedzy, działań, umiejętności i współpracy, znajdowania sensu własnego życia i zrozumienia innych, kompetencje stają się podstawą do odpowiedzialnego wypełniania funkcji edukacyjnej każdego nauczyciela.

W literaturze pedagogicznej zwraca się uwagę zarówno na formalny aspekt kompetencji – zdobytych na drodze wykształcenia, jak i na ich aspekt praktyczny – odnoszący się do systemu wiedzy, umiejętności i nawyków – zdobytych w trakcie pracy nauczycielskiej. Dla określenia zjawiska dezaktualizowania się wiedzy zawodowej, można spotkać pojęcie „czasu połowicznego rozpadu kompetencji zawodowych” (*half-life of a professionals competence*),

wskazujące na samorzutny niejako zanik kompetencji zawodowych pracownika. Oznacza ono ściślej czas liczony od chwili uzyskania formalnego wykształcenia przez pracownika do momentu, kiedy na skutek obiektywnego przyrostu wiedzy staje się on tylko w połowie tak kompetentny, jak był wówczas, gdy uzyskał wykształcenie formalne¹. Kompetencje nie są więc jednoznaczne z pożądanym poziomem wykształcenia, a obecne tempo dezaktualizacji wiedzy i umiejętności wskazuje na potrzebę ciągłego doskonalenia zawodowego. Kompetencje zawierają w swym zakresie wiedzę, umiejętności, sprawności, uprawnienia do działania. Nie są to tylko wyuczone czy wytrenowane umiejętności i sprawności, ale poparte konkretnym poziomem wiedzy z tego samego zakresu dotyczącym istoty danej czynności. Odnoszą się one zawsze do określonej osoby bądź grupy osób i mimo znacznej jednolitości są w dużym stopniu zindywidualizowane i zróżnicowane, a przejawiają się w działaniu uprawnionej osoby. Zdaniem J. Skrzypczaka kompetencja jest zdolnością, która zależy od wchodzących w jej skład wiadomości, umiejętności i sprawności oraz od stopnia przekonania o potrzebie posługiwania się tą zdolnością².

Na proces i szansę kompetencji zawodowych wskazuje ich dynamiczny charakter. Zawierając w sobie posiadaną wiedzę, doświadczenia podmiotowe, to w czym nauczyciel aktualnie uczestniczy oraz to do czego zmierza, kompetencje stanowią „harmonijną kompozycję wiedzy, sprawności, rozumienia oraz pragnienia”³. Kompetencje nie są zatem tylko przyswajaniem przez podmiot zastanych, ustalonych reguł, wartości czy wzorów, ale zawierają w sobie zdolność do przekształcania przyswojonych elementów. Wskazuje to więc na ich twórczy charakter.

O zawodowych kwalifikacjach i kompetencjach nauczyciela decydują: wiedza i sprawność intelektualna, osobowość, typ temperamentu, cechy charakteru, a także prezentowane przez niego wysokie wartości etyczno-moralne. Odpowiedzialność spoczywająca na nauczycielach za jakość procesy edukacyjnego wymaga od nich dużego zasobu wiedzy i mądrości w postępowaniu. Wy-

¹ M.T. Kiszczak: *Samokształcenie, a rozwój zawodowy nauczycieli*. Warszawa 1990, s. 10.

² J. Skrzypczak: *Tak zwane kompetencje kluczowe, ich charakter i potrzeba kształtowania w tolu edukacji ustawicznej*. W: *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*. Red. J. Gnitecki, J. Rutkowiak. Warszawa-Poznań 1999, s. 404.

³ M. Czerepaniak-Walczak: *Między dostosowaniem, a zmianą*. Szczecin 1995, s. 134.

nika to z aktualnych oczekiwań społeczeństwa i ze spoczywającej na nauczycielu ponadprzeciętnej odpowiedzialności. Oczekuje się od nauczycieli gotowości do zmian, inicjatywy, twórczości i kreatywności, powołując się na istotę pracy nauczycielskiej, która implikuje krytyczny stosunek do postawy biernej, odtwórczej, werbalnej, wymaga zaś postawy czynnej, poszukującej, twórczej⁴. Konsekwencją takiego podejścia staje się pojmowanie kompetencji zawodowych w kategoriach rozwojowych, wśród których naczelną rolę zajmują problemy związane z samodoskonaleniem i autokreacją. Tak rozumiane kompetencje można odnieść do całego obszaru edukacyjnego, obejmującego działania nauczycieli. Umożliwiają im wykonywanie zadań w określonych warunkach, wyznaczonym czasie i na odpowiednim poziomie, czyli zgodnie z przyjętym standardem. Równocześnie dynamiczne traktowanie własnych kompetencji zawodowych, niestereotypowe reakcje odpowiadające nowym warunkom i nowym sytuacjom – kształtują obraz przydatności zawodowej współczesnego nauczyciela.

Podsumowując zakres warstwy pojęciowej kompetencji, można stwierdzić, że:

- istotę kompetencji stanowią zdolności danego człowieka do wartościowania, refleksji oraz wypowiedzania sądów i ocen,
- są one całościową strukturą złożoną z wiedzy, wartości, umiejętności i sprawności,
- w ujęciu jednostkowym odnoszą się do podmiotu i oznaczają jego kompleksowe właściwości,
- zależą od cech osobowości oraz indywidualnych doświadczeń danej osoby,
- mają dynamiczny i twórczy charakter,
- nabywanie kompetencji wiąże się z pozytywną motywacją, podatnością na zmiany i rozwój.

Istnieje wiele czynników wpływających na jakość i efekty pracy nauczyciela, dlatego kompetencji nauczycielskich nie można postrzegać w odosobnieniu od specyfiki i warunków wykonywanej przez niego pracy. Projekt zestawu

---

⁴ S. Krawcewicz: *Pedeutologia*. W: *Encyklopedia pedagogiczna*. Red. W. Pomykało. Warszawa 1993, s. 589.

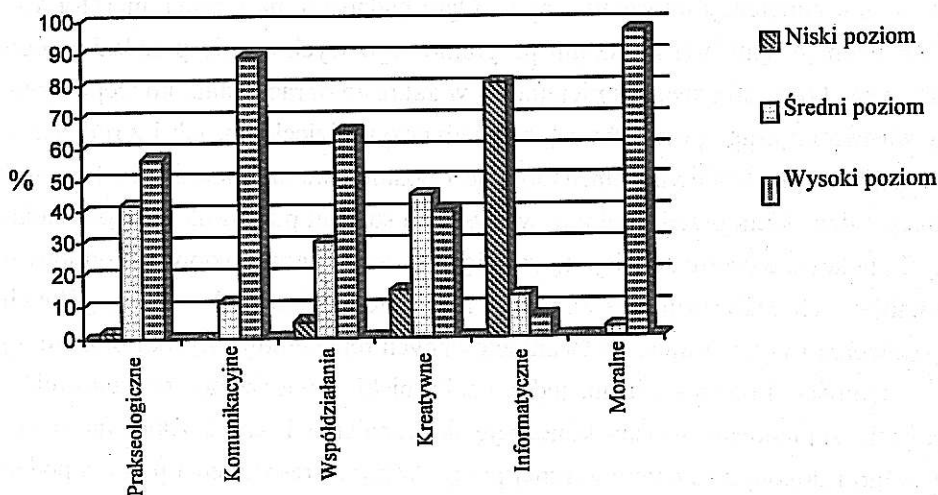
standardów kompetencji zawodowych dla nauczycieli, które są podstawą do ich przygotowania do sprawowania funkcji kształcących, wychowawczych i opiekuńczych, przyjęto 13 listopada 1997 roku na posiedzeniu Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN, poświęconemu wymogom w zakresie wykształcenia zawodowego nauczycieli. Ustalono standardy kompetencji prakseologicznych, komunikacyjnych, współdziałania, kreatywnych, informacyjnych i moralnych⁵. W ogólnym założeniu dotyczą one wszystkich nauczycieli niezależnie od specjalności czy nauczanego przedmiotu, a więc również nauczycieli wychowania przedszkolnego.

Praca dydaktyczno-wychowawcza w przedszkolu powinna przyjmować charakter wielostronnego działania i prowadzić do zapewnienia dzieciom wszechstronnego rozwoju i przygotowania ich do podjęcia nauki w szkole. Celem wychowania przedszkolnego jest pomoc dziecku w realizacji jego indywidualnej drogi rozwojowej w relacjach ze środowiskiem społeczno-kulturowym i przyrodniczym. Ze względu na szczególnie plastyczną psychikę dziecka w wieku przedszkolnym i maksymalną jego podatność na oddziaływania pedagogiczne nauczyciel powinien reprezentować wysoki poziom kompetencji zawodowych, aby prawidłowo i skutecznie pełnić swoją rolę. Rozpoznanie stanu kompetencji zawodowych nauczycieli placówek przedszkolnych może okazać się pożyteczne zarówno dla samych nauczycieli, jak i wszystkich tych, którzy interesują się problemami wychowania przedszkolnego i jego miejscem w zachodzących przemianach edukacyjnych.

Celem przeprowadzonych badań jest próba prezentacji obecnego stanu kompetencji edukacyjnych nauczycieli wychowania przedszkolnego dokonana na podstawie uzyskanych opinii czynnych zawodowo nauczycieli tej specjalności. W badaniach empirycznych poszukiwano odpowiedzi na następujące pytania: jak nauczyciele wychowania przedszkolnego, oceniają własne kompetencje zawodowe? Czy i w jakim zakresie badani nauczyciele odczuwają potrzebę doskonalenia kompetencji edukacyjnych? Czy istnieją jakieś szczególne kompetencje nauczycieli wychowania przedszkolnego, różne od kompetencji nauczycieli innych specjalności? W przeprowadzonych badaniach wzięły udział sześcidesiąt

⁵ Przytaczam za K. Denek: *Kompetencje nauczycieli w kontekście wyzwań XXI wieku i potrzeb reformy edukacji w Polsce*. W: *Kształcenie pedagogiczne w dobie przemian edukacyjnych w Polsce*. Red. K. Wenta. Szczecin 2000, s. 39–41.

dwie nauczycielki wychowania przedszkolnego czynne zawodowo, o zróżnicowanym poziomie wykształcenia i różnym stażu pracy. Na podstawie uzyskanych wyników dokonano oceny poszczególnych kompetencji zawodowych nauczycieli. Przy analizie wyników przyjęto trzy poziomy kompetencji: wysoki, średni i niski. Wykres 1 przedstawia procentowe zestawienie uzyskanych danych.

Wykres 1. Ocena poziomu kompetencji badanych nauczycieli

Źródło: opracowanie własne.

Stwierdzono, że nauczyciele prezentują najwyższy poziom kompetencji moralnych, komunikacyjnych i współdziałania. Ankieterzy przyznali kompetencjom moralnym najwyższe oceny, według własnych preferencji. Ogół badanych bardzo wysoko ocenia swoje działania preferencyjne dla dobra wychowanków: 84 % bardzo wysoko, 13 % – wysoko, a 3 % – średnio. Własne kompetencje komunikacyjne badani nauczyciele oceniają wysoko: szczególnie sprawność językową i etykę mowy, umiejętność słuchania i empatycznego rozumienia dziecka w wieku przedszkolnym (85,5 % badanych przyznaje ocenę wysoką, a 14,5 % średnią). Nie stwierdzono niskiej samooceny kompetencji

komunikacyjnych u badanej grupy. Jeśli chodzi o samoocenę kompetencji współdziałania badani najwyżej oceniają umiejętność nawiązywania i podtrzymywania kontaktów z wychowankami, kształtowania postaw społecznych dzieci oraz wykorzystania inicjatywy dzieci dla procesów rozwojowych w grupie przedszkolnej. Więcej trudności sprawia rozwiązywanie sytuacji konfliktowych przez negocjowanie i kompromis (65 % prezentuje wysoki poziom, 30 % średni, a 5 % niski). Badani nauczyciele charakteryzują się średnim poziomem kompetencji prakseologicznych i kreatywnych oraz zdecydowanie niskim poziomem kompetencji informatycznych. Ogół badanych ma własną, merytoryczną koncepcję realizacji minimum programowego wychowania przedszkolnego oraz wysoko ocenia swoje umiejętności w zakresie opracowania koncepcji pracy zarówno z grupą przedszkolną, z pojedynczym dzieckiem, jak i z rodzicami i z najbliższym środowiskiem. Dobierać i posługiwać się metodami i formami pracy z dzieckiem przedszkolnym w wysokim stopniu potrafi 88 % ogółu badanych, pozostałe osoby oceniają tę umiejętność na średnim poziomie. Podobnym wynikiem charakteryzuje się umiejętność operacjonalizowania celów ogólnych kształcenia i wychowania: 84 % ankietowanych reprezentuje wysoki poziom tej umiejętności, 14,5 % – średni, jedna osoba niski. Stwierdzono, że nauczyciele potrafią zaplanować własną koncepcję doskonalenia i samokształcenia zawodowego i dokonywać oceny własnej pracy. Wszyscy respondenci potrafią podejmować działania stymulujące procesy rozwojowe u dzieci. Umiejętność posługiwania się technikami badawczymi w rozpoznawaniu zjawisk pedagogicznych oceniają już o wiele słabiej: można przyjąć, że 12 % nie potrafi wykorzystywać technik badawczych, 65 % średnio oceniło własne umiejętności, tylko jedna czwarta ankietowanych potrafi posługiwać się technikami badawczymi. Niepokojąco mała liczba nauczycieli wychowania przedszkolnego zalicza siebie do grupy twórczych nauczycieli – tylko jedna trzecia badanych osób. Ich twórczość przejawia się najczęściej w wykorzystywaniu różnorodnych metod i innowacji pedagogicznych w codziennej pracy z grupą przedszkolną, w nowatorskim podejściu do realizacji programu, prowadzeniu zintegrowanych zajęć dydaktycznych, angażowaniu rodziców w działalność przedszkola i współpracy ze środowiskiem lokalnym. W jednym przypadku nauczycielka realizuje własny program autorski. Niezbędna zatem jest samorefleksja nauczycieli nad własnym działaniem, skutecznością i promowanymi przez nich wartościami. Na podsta-

wie uzyskanych wyników trzeba stwierdzić bardzo niski poziom kompetencji informatycznych. Prawie 81 % ankietowanych nie potrafi korzystać ze współczesnych technologii informatycznych.

Pierwszym krokiem ku doskonaleniu własnych kompetencji powinna być wykształcona umiejętność dokonywania poprawnej samooceny swoich umiejętności i potrzeba dokonania zmian. Warunkami tego procesu są: dobra znajomość własnych predyspozycji do samodzielnego zdobywania wiedzy i umiejętności, znajomość technik samodzielnego uczenia się, umiejętne korzystanie z informacji, dokonywanie samokontroli i samooceny. Świadomość własnej kompetencji lub niekompetencji jest także ważnym warunkiem samodoskonalenia zawodowego nauczycieli. Zdecydowana większość badanych deklaruje pozytywny stosunek do zmian. Tylko niewielki procent ankietowanych ma do zmian stosunek zdecydowanie negatywny (3 %), uzasadniając go niedostatecznym zaufaniem do inicjatorów zmian, naciskiem na ich szybkie wprowadzanie oraz brakiem przepływu informacji.

Istnieje wiele rodzajów kompetencji, które powinni posiadać wszyscy nauczyciele i wychowawcy. Ich obszary edukacyjne przenikają się i uzupełniają wzajemnie. W opinii badanych istnieją specyficzne kompetencje nauczycieli wychowania przedszkolnego: opiekuńcze, wychowawcze, osobowościowe, zawodowe (kierunkowe), diagnostyczne i inne. Są one niezbędne do prawidłowej i skutecznej pracy na wczesnych etapach kształcenia. Obecnie nauczyciel sam decyduje o wyborze formuły edukacji ze względu na dobro dziecka, jednak rozsądne korzystanie z tej szansy wymaga uwzględnienia przez niego zarówno potrzeb współczesnego świata, jak i perspektywicznego myślenia o sobie samym, a więc o swoich edukacyjnych kompetencjach.

Przedstawione wyniki badań nie wyczerpują wszystkich zagadnień, ale wskazują na istotę zjawiska oraz potrzebę ustawicznego nabywania i doskonalenia kompetencji edukacyjnych nauczycieli wychowania przedszkolnego ze względu na wysoką rangę pierwszego szczebla edukacji w procesie rozwoju jej uczestników.

LITERATURA

- Czerepaniak-Walczak M.: *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*. Toruń 1997.
- Czykwin E.: *Samoświadomość nauczyciela*. Białystok 1995.
- Denek K.: *O nowy kształt edukacji*. Toruń 1998.
- Jędrzejewski S.: *Nauczycielka przedszkola*. Warszawa 1997.
- Kiszczak M.T.: *Samokształcenie, a rozwój zawodowy nauczycieli*. Warszawa 1990.
- Kunowski S.: *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Warszawa 1997.
- Ku pedagogicznym kompetencjom*. Red. E. Radecki. Szczecin 1998.
- Kwiatkowska H.: *Edukacja nauczycieli. Konteksty – kategorie – praktyki*. Warszawa 1997.
- Pearson A.T.: *Nauczyciel. Teoria i praktyka w kształceniu nauczycieli*. Warszawa 1994.
- Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*. Red. J. Gnitecki, J. Rutkowiak. Warszawa–Poznań 1999.
- Pytanie o nauczyciela*. Red. R. Kwaśnica. Wrocław 1993.
- Waloszek D.: *Nauczyciel i dziecko*. Zielona Góra 1998.